

Bugünün Dünya ve Türkiye Tarihçisinde Fuat Köprülü Ne İfade Ediyor?*

(Fuat Köprülü'nün 50. Vefat Yıldönümü Münasebetiyle)

Ahmet Yaşar Ocak**

Öz

Çoğu haklı ve yerinde eleştirilere rağmen “Köprülü bugün hala bir değerdir. Onu sadece bugün yapıldığı gibi din ve tasavvuf tarihi alanındaki çalışmaları üzerinden değil, ele aldığı bütün konulara dair yazdıkları üzerinden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Köprülü'nün pek çok çalışması hala dünya ve Türkiye Türk tarihçiliği alanında referans olma durumunu korumakta, Türk tarihiyle uğraşan yerli yabancı pek çok araştırmacı onu dikkate almakta ve kitap ve makalelerini kullanmaktadır. Zaten eserlerinin değişik dillere tercüme edilmesi de bunu gösteriyor. Şüphesiz ki o modern Türk tarihçiliğinin kurucusudur ve o yerini hep muhafaza edecektir.

Anahtar Kelimeler: Fuat Köprülü, Türk Tarihçiliği, Tasavvuf Tarihi

What Does Fuat Köprülü Mean for Today's Historiography of World and Turkey?

(On the Occasion of 50th Demise Anniversary of Fuat Köprülü)

Abstract

Köprülü is still a valuable person in spite of the rightful and felicitous criticism about him. It will be more appropriate to evaluate his works about all kinds of topics, not only the history of religion and mysticism. Most of Köprülü's works keep its place as being reference in field of Turkish historiography of world and Turkey. Thus many native and foreign researchers take him into account and use his books and articles. Indeed, the translation of his works into different languages is an indication of such a claim. Without doubt he is the founder of modern Turkish historiography and will always remain so.

Keywords: Fuat Köprülü, Turkish History, History of Sufism

* Bu yazıda “Post Mortem” Eleştirilerin Odağında “Kült” Bir Tarihçi: Fuat Köprülü” ve “Anadolu’da İslâmiyet, Fuat Köprülü ve Sonrası” isimli makalelerimizden yararlanılmıştır.

** Prof. Dr. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; aocak@etu.edu.tr

Köprülü'nün Dünya ve Türk Tarihçiliğine Katkıları

Köprülü daha genç yaşta yayınladığı *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* kitabıyla Şarkiyat dünyasının dikkatini çekerek takdir edilmiş bir bilim adamı, bir tarihçidir. O bu erken yaştaki başarılı yayınıyla iki şey yaptı:

1. Batı tarihçilik metodunu Türkiye'ye sokarak modern Türk tarihçiliğinin kurucusu vasfını kazandı.
2. Bahis konusu kitabıyla o zamana kadar Türkoloji alanına pek bakmayan, önemsemeyen şarkiyat dünyasının gözünü dikkatle Türkoloji alanına çevirmesine ve böylece Şarkiyat araştırmalarının bu alana daha fazla yönelmesine yol açtı.

Bu iki husus kanaatimizce Köprülü'nün hem dünya, hem Türk tarihçiliğine yaptığı en büyük katkıdır ve onu daha sonraki orijinal makale ve kitapları takip edecektir. Bunlara bakıldığında, her ne kadar onun Türk edebiyatı ve tarihine, vakıf müessesesine, Türk hukuk ve iktisat tarihine dair makale ve kitapları, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna, Osmanlı müesseselerine dair yayınları olsa da, asıl ilgi ve mesaisinin Türk din tarihine sarf edildiği görülecektir. Bizce onun en önemli katkıları bu alana dair neşriyatı ve uyguladığı metodolojidir. Köprülü'nün kariyerini inşa eden asıl çalışması olan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* kitabı, muhtevastan ziyade kullanılan bilimsel metotla Avrupa şarkiyatçı çevrelerinin dikkatini çekmişti. Şarkiyatçılar Türkler arasından bu derece başarılı Batılı bir araştırma yöntemi kullanabilecek birinin çıkacağını düşünemiyorlardı.

Kitabın temel tezi, ortaçağlar Orta Asya'sında ve müteakiben de ortaçağlar Anadolu'sunda halk Müslümanlığının Yesevilik kanalıyla yayıldığı ve bu Müslümanlığın büyük ölçüde Şamanizm tesirini taşıdığı, hatta "İslamlaşmış Şamanizm" olduğu tezidir. O Yunus Emre'yi bir Ahmed-i Yesevi muakkibi saydığı için kitapta ikinci şahsiyet olarak onu işlemiştir. Yani Köprülü'ye göre Orta Asya ve Anadolu halk Müslümanlığını oluşturup besleyen ana akım işte bu mahiyetteki Yesevilik'tir. Kitaptaki Yesevilik Sünni bir tarikat olarak görünüyordu. Oysa Köprülü daha sonra Yesevilik'in Bektaşiliğe yakın bir

tarikat olduğu görüşünü savunacak, hatta başka bir makalesinde "Türk seciyesine en uygun Müslümanlık anlayışı"nın büyük ölçüde Şamanist etkileri barındıran Bektaşilik olduğunu söyleyecektir (Köprülüzade, 1341: 131-140).

Köprülü böylece o zamana kadar gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı dönemi tasavvuf çevrelerinde ve literatüründe adı –bir iki tezkire metninin dışında¹ - neredeyse hiç geçmeyen Ahmed-i Yesevi'yi ve Yeseviliği Türkiye ve Türkiye dışındaki bilim çevrelerinin gündemine sokmuş oluyordu. Buna rağmen ilginç olan şu ki birkaç bilimsel çalışmada bahsedilmesinin ve Edebiyat fakültelerinin Türk Edebiyatı bölümlerindeki eski edebiyat derslerinin dışında, ne Türkiye'de ne de Batı'da 1990'lara gelinceye kadar Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik ilgi çeken bir araştırma alanı olmamıştır.

Köprülü'nün adı geçen kitabındaki bu yaklaşım son yıllarda Indiana Üniversitesi'nden Amerikalı tarihçi Devin DeWeese ve onu takiben Ahmet T. Karamustafa tarafından eleştirilmiş, hem Ahmed-i Yesevi ve Yesevilik'in mahiyeti hakkındaki kanaat ve hükümleri reddedilmiş, hem de Yesevilik'in Orta Asya ve Anadolu'daki nüfuz ve etkisinin Köprülü tarafından abartıldığı haklı olarak ileri sürülmüştür.²

Köprülü'nün Türk din tarihine dair asıl katkılarından biri, *Türkler'in Tarih-i Dinisi* isimli ders notlarından oluşan kitabı veya bu alanla ilgili makalelerinden ziyade, geniş tetkikatının bir hülasesi olduğunu söylediği meşhur "Anadolu'da İslamiyet" adlı makalesidir. Bilindiği üzere Köprülü bu makalesini, Franz Babinger'in "*Anadolu'da İslamiyet: İslâm Tedkikatının Yeni Yolları*" isimli Almanca makalesini³ eleştirmek maksadıyla kaleme almıştı. Babinger'in makalesi aslında, mensubu bulunduğu Berlin'deki Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nin 7 Mayıs 1921'deki açılış dersinin makale haline getirilmiş ve *Der Islam*'da yayınlanmış şekliydi ve Ragıp Hulûsi tarafından Türkçe'ye çevrilerek *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası*'nın 4, 5. Ve 6. Sayı-

1 Bu şifahi bilgiyi Sayın Prof. Mustafa İsen'e borçluymuz.

2 Bunların referansları yukarıda 1 nolu dipnotta zikredilen makalelerin dipnotlarında gösterildiği için burada tekrarına gerek görülmemiştir.

3 Babinger, Franz (1922). "Der Islam in Kleinasien Neue Wege der Islamforschung". *Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft*. Leipzig (76). pp. 126-152.

larında (13348-1349 yılı sayıları) yayımlanmıştı.⁴ Ünlü Alman şarkiyatçı adı geçen makalesinde şu tezleri ileri sürüyordu:

- Mâverâünnehr hiçbir zaman ciddî anlamda Sünnîleşmemiştir.
- İran hiçbir devirde Sünnî toprağı olmamıştır.
- Anadolu Selçukluları Sünnî değil Şîî idiler.
- Mevlevî tarîkatı koyu bir Ali-perest tarikattır.

Köprülü aynı adı taşıyan makalesinde bütün bu tezlerin hiçbir geçerliliğı olmadığını gösterdiği gibi, Anadolu'nun İslamlaşmasıyla ilgili yeni ve orijinal konuları da ele alıyor ve dipnotlarında bunların ilk defa kendisinin kullandığı kaynaklarını eleştirel bir yaklaşımla tanıtıyordu. Köprülü'ye göre Anadolu'nun dinî tarihinin "müstakil ve mücerred bir küll halinde tedkiki mümkün olmayıp, Suriye, Irak, Âzerbaycan, Horasan sahaları da buna ilhak edil-meli" idi. Yani Anadolu'nun dinî tarihi, bu sayılan mıntakalardaki dinî, mezhebî ve tasavvufî akımlarla, hareket ve çalkalanmalarla bağlantılı bir şekilde incelenmeliydi; oysa Babinger böyle yapmıyordu. Köprülü Babinger'in tezlerine karşılık makalesinde şu tezleri ileri sürüyordu:

Selçuklular'dan evvel İslâm âleminde şiddetle hükümler olan suffî cereyanlar, halk ve güzîdeler (seçkinler) arasında Sünnîlik unvanı altında bile Şîî ruhunu kuvvetle yaymış ve muhafaza etmiştir.

Bu hususta suffîlik cereyanlarının şehirlerdeki tecelliyatı, yabancı harslara (kültürlere) lâkayd olan Türkmen zümreleri arasındaki tecelliyatından farklıdır. İran'da İhlanîler'in devletçe Sünnîliği desteklemesine rağmen koyu ve alttan alta Nizarî İsmailî propagandası işlemiştir.

Makalede ayrıca şu konular ilk defa işleniyordu:

- Anadolu'da Muhyiddin Arabî mektebi (Vahdet-i Vücut) ile Horasan mektebi (Melâmetiyye) içindeki tarikat ve suffîler ve sistemleri, her iki tasavvuf mektebinin sonraki tesirleri,
- İkinci mektep (Horasan Melâmetiyyesi) çerçevesinde Kalenderiye ve Haydariye tarikatları,
- Selçuklular zamanındaki Anadolu şehirlerinde tasavvuf akımları ve önde gelen, etkili temsilcileri,
- Fütüvvet ve Ahîlik kurumları, Anadolu tarihindeki önem ve rolleri,

- Mevlânâ Celâleddin ve Mevlevî tarikatı,
- Babaîler hareketi ve sonuçları, hareket içinde yer alan Sarı Saltık ve Barak Baba gibi önde gelen şeyhler,
- Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında tarikatların, suffîlerin rolü (Rum Abdalları denilen-Türkmen babaları, Ahîler),
- Bektaşîliğin teşekkülü ve Bektaşîlik, Halvetîlik ve Rifâîliğin tarihleri,
- XIV. yüzyılda İsmâîlîliğin tesiri altında İran'da meydana gelen Serbedarlar, Hasan Cevrî ve Fazlullah Hurûfî hareketleri ve Anadolu'daki tesirleri,
- XV. yüzyılda Seyyid Kâsım-ı'l-Envar hareketi ve Hurûfîlik'le ilişkisi, bu çerçevede Nîmetullahîler, Nurbahşîler ve bunların Anadolu'daki faaliyetleri,
- Karakoyunlular ve Akkoyunlular zamanında İran'da Şîîliğin gelişmesi ve Sünnîliğin İran'dan tasfiyesi.

Görüldüğü gibi, Anadolu'nun İslamlaşması tarihinin layığıyla ortaya konulabilmesi Köprülü'ye göre bu konularla yakından ilgiliydi ve bunları aydınlığa çıkarmadan bu tarihi anlamak mümkün değildi.

Köprülü'nün bu konuları işlediği tarihte ne Batı'da ne de Türkiye'de bunlara dair gelişmiş ve işlenmiş bir bilgi birikimi mevcut değildi. Bugün de bu konuların bir kısmı hala el atılmayı, dolayısıyla filolojik ve bilimsel altyapısı sağlam araştırmacıları beklemektedir. Dolayısıyla Anadolu'da İslamiyet makalesi -bugün eleştirilebilecek bazı görüşler müstesna-başlı başına bir monografiler serisinin temellerini atan çok önemli "cirmi küçük cürmü büyük" bir makaledir. Zira İslam'ın Anadolu'daki tarihi başlı başına bir araştırma disiplini olacak nitelikte pek çok meseleyi ihtiva eden geniş ve büyük öneme haiz bir alandır.

Elbette Köprülü'nün Türk din tarihçiliğine katkıları yalnızca sözü edilen iki çalışmasından ibaret değildir. Fakat bu yazının sınırları çerçevesinde bu ikisiyle yetinilmiştir.

Türkiye'deki İlahiyat fakültelerinde tasavvuf ve tasavvuf tarihi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri yahut müstakil araştırmaların önemli bir kısmının, zikredilen ve benzeri problemli konuları aydınlatmaya çalışmak yerine, malzeme bolluğu sebebiyle, daha ziyade Osmanlı dönemi

⁴ Bk. Babinger, Franz (1338). "Anadolu'da İslâmiyet: İslâm Teğkikatının Yeni Yolları" Çev. Ragıb Hulusi. *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası*. (3). s. 188-221.

tarikât ve tekke monografileri ile şeyh biyografileri veya metin neşirleri alanına yoğunlaştığı görülür. Bu bir bakıma Osmanlı dönemi tasavvuf tarihçiliği adına sevindirici olmuştur. Ne var ki, araştırmacı ve yayın adedinin çoğalmasına karşılık, kalite bakımından Köprülü'nün çalışmalarının ötesine geçildiğini görmek bir yana, onun mesaisiyle sayısal olarak da kıyaslanabilecek çalışmaların yapıldığını söylemek zordur.⁵ Bunun bizce en başta gelen sebebi ise, Köprülü'nün ortaya koyduğu metodolojiden, onu eleştirerek ve geliştirerek yeni katkılarda bulunmak şöyle dursun, belli bir takım sebepler yüzünden bütünüyle inhiraf edilmiş olmasıdır.

Sonuç olarak Anadolu'nun dinî tarihi üzerinde bugün genellikle ilâhiyat Fakülteleri mensuplarıncaya yürütülen çoğu çalışmada, daha sağlamını ortaya koymadan Köprülü'nün metodolojisinden çok belirgin, hattâ maksatlı bir inhirafın giderek yaygınlaştığı görülüyor. *Üstüne üstlük*, onun ve Gölpinarlı'nın çalışmalarının doğru ve sağlam sonuçlarına bile itibar edilmeyerek bunların neredeyse yok sayıldığını, rahatsız edici bir savunmacılık *eşliğinde*, *alana çok da ciddî katkı sağlamayan araştırmalar yayımlandığını görmek üzüntü vericidir.*

Günümüzde Köprülü'ye Yöneltilen Eleştiriler

Fuat Köprülü'nün bilim adamlığı, ideolojisi, tarihçiliği ve Türk tarihçiliği içindeki yeri A. Cerrahoğlu'nun,⁶ Halil Bertkay'ın,⁷ Orhan Köprülü'nün⁸, Halil İnalçık'ın Hanefi Palabıyık'ın⁹ ve son olarak Markus Dressler'in¹⁰ kitaplarında değişik bakış açılarından ele alınmış, bu konuda birçok şey yazılıp söylenmiştir. Köprülü eskiden beri bazen yaklaşımların-

daki tutarsızlıkla eleştirilmiş, bazen methedilip yüceltilmiş, bazen sadece takdirle anılmış, ama daha makul ve tarafsız yaklaşımlarla da değerlendirilmeye çalışılarak tarihçiliği, Türk tarihçiliği içindeki yeri, metodu ve katkıları dile getirilmiştir¹¹.

Son yıllarda, gerek Türkiye'de gerek Batıda, farklı disiplinlere mensup bazı araştırmacılar Köprülü'ye yeni eleştiriler yöneltmeye başladılar. Bu eleştirilerin içinde haklı olanlar olduğu gibi, onu yeterince anlamamaktan veya son zamanların moda bir takım akımlarının tesirinde kalmaktan ileri gelen gereksiz eleştiriler de vardır.

Köprülü "büyük otorite" kabul edilmesinin ötesinde bir "kült"tür. Şu anda bile Türkiye tarihçiliğinin zirvesindeki yerini – bütün eleştirilere ve onu zaman dışı yapma gayretlerine rağmen Köprülü bir "kült"tür. Köprülü Türk edebiyatı tarihinden hukuk tarihine, kurumlar tarihinden iktisat tarihine, din tarihinden folklorlara kadar hemen her alanda –çoğu daha önce hiç dokunulmamış konuları fevkalade bir başarıyla işlemiştir. Bu konuları işlerken vukulla uyguladığı modern tarihçilik metodu, kaynakları sorgulayış, eleştiriş, tahlil ediş ve kullanış tarzı gerçekten takdire şayandır. Allah vergisi müthiş bir sezgisi, muhakeme, eleştiri ve terkip kabiliyetine sahiptir. Köprülü bugün ne yazık ki Türk sosyal bilimcilik ve özellikle tarihçilik hayatında ne yazık ki artık benzeri mevcut olmayan mükemmel bir Türkçeye ve okuyanı ikna edici, fevkalade iyi işlenmiş bir dil ve üsluba sahiptir. Bu saydığımız hususiyetleri sayesinde o, yeri geldikçe Avrupa ve Türkiye'deki bazı meslektaşlarına sağlam delillere dayanan, ikna edici, kuvvetli eleştiriler yöneltmiş ve onları tashih edebilmiştir.

Köprülü işte bu vasıflarıyla, kendinden önce ve kendinden sonra - belki kısmen merhum Halil İnalçık ve Kemal Karpat müstesna- hiçbir Türk tarihçisine nasip olmayacak bir şekilde daha yaşarken

5 Bu konuda tarafımızdan yayımlanan iki değerlendirme yazısı için bk. Ocak, Ahmet Yaşar (1995). "Bir Eleştiriye Cevap Yahut Türkiye'de Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarının Bazı Zaaflarına Dair". *Türkiye Günlüğü*. (37). s. 5-14; aynı yazar (2002). "Türkiye'de 1980 Sonrası Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Toplumsal Tarih*. (108). s. 10-19.

6 Cerrahoğlu, Ahmet Nevzat (Kerim Sadi) (1964). *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi Fuat Köprülü*. Gün Matbaası. İstanbul.

7 Bertkay Halil (1983). *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*. Kaynak Yay. İstanbul.

8 Köprülü, Orhan (1981). "Fuat Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri". *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ötüken Yay. 3. Bs. İstanbul. 1981, s. XIII-XXIV; aynı yazar (1987). *Fuat Köprülü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara.

9 Palabıyık, Hanefi (2005). *Ord. Prof. Dr. M. Fuat Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihiçiliği*. Akçağ Yay. Ankara.

10 *Writing Religion*, Routledge Oxford 2013 (çevirisi: *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*, çev. Defne Orhun. Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul.)

11 İnalçık, Halil (1968). "Türk İlmî ve M. Fuat Köprülü". *Türk Kültürü*. yıl:VI. (65). Ankara s. 289-294; aynı yazar (2002). "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları I: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları". *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler I*. TTK Yay. Ankara. s. 101-122. Bu makale, Fuat Köprülü'nün çalıştığı bütün alanları detaylı olarak ele alan mühim bir değerlendirme yazısıdır. Ayrıca bk. Ahmet Yaşar Ocak (1997). "Fuat Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Tarihin Sapıtılması Problemi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (3). s. 221-230; aynı yazar (2006). "Anadolu'da İslâmiyet, Fuat Köprülü ve Sonrası". *Muhafazakâr Düşünce (Tarih III)*. Yıl 2 / Sayı 8 / Bahar. s. 9-18.

bir kült oldu. O bu konumunu ölümünden sonra da günümüze kadar sürdürebilmiştir. Makale ve kitaplarının ölümünden şu kadar yıl sonra Batıda İngilizce başta, Fransızca ve Almanca'ya, Doğuda Farsça'ya tercüme edilerek yayımlanıyor olması bunun bir göstergesi olduğu gibi¹², yeniden keşfediliyor oluşunun da işaretidir. Onun eriştiği bu mevkie, hepsi de öğrencileri olan, başta tasavvuf tarihçiliğinin büyük ismi Abdülbaki Gölpınarlı, büyük Selçuklu tarihçisi Osman Turan, ünlü folklor ve halk edebiyatçısı Pertev N. Boratav, kültür tarihçisi Bahaeddin Ögel, diğer bir ünlü Selçuklu tarihçisi İbrahim Kafesoğlu, Faruk Sümer ve M. Altay Köymen ulaşamamıştır.

Burada şu soruyu sormanın tam zamanıdır diye düşünürüz: Onun gibi bir başkası daha Türkiye'de o devirde neden ortaya çıkmamış, neden o "tek" kalmıştır? Sanırsanız bu soru dönemin Türkiye'sindeki modern bilimsel araştırmaların seviyesi probleminde de işaret etmektedir. Oysa onunla beraber İstanbul Darülfünunu'nda İlahiyat ve Edebiyat Fakültelerinde görev yapan İsmail Hakkı İzmirli, Şerefeddin Yaltkaya, Mükrimin Halil Yinanç gibi gerçekten çok değerli âlimler bulunmakla beraber, hiç birinin Köprülü ölçüsünde bir karizma oluşturamamış olması dikkat çekicidir ve bir o kadar da düşündürücüdür. O bu göz kamaştırıcı konumuyla bir takım kıskançlıklara ve dolayısıyla bazı komplolara da hedef olmuş, ama bunların hiç biri, onun konumunu sarsamamıştır.

Bugün Köprülü, Türkiye dışında-aslında bazıları bizatihi tarihçi olmayan- yabancı veya Türk bazı bilim adamları tarafından özellikle Türk din tarihi alanındaki metot ve görüşleri, milliyetçi yaklaşımı ve kanaatleri üzerinden kısmen haklı olarak eleştiriliyor.¹³ Bu eleştirilerin bir kısmı, Köprülü'nün otoriteleştirilmesinin ileriye yönelik yeni açılımlara engel olduğu istikametinde, bunun doğurduğu sakıncalara haklı olarak dikkat çekmek isteyen eleştirilerdir.

12 Mesela bk. *First Mystics in Turkish Literature*, trans. Gary Leiser-Robert Dankoff, Routledge 2005. DeWeese bu çeviriye yazdığı 22 sayfalık takdim yazısında Köprülü'ye olan eleştirilerini dile getirir; *Sufiyân-ı Nohostîn der Edebiyat-ı Türk*, fars. trc. Tefvîk Sübhanî, Tahran 2005.

13 Mesela bk. Dressler, Markus (2016). *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*, çev. Defne Orhun. Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul. Kitap Türkiye'deki Aleviliğin tarih yazımını konu edinmekle beraber, esas itibarıyla Köprülü'nün din tarihçilik metot ve anlayışını eleştirmek için yazılmıştır.

Diğer bir kısmı ise yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, ya Köprülü'yü iyi anlayamamaktan, ya yeni bir şeyler söyleyerek orijinal olmak iddiasıyla kendine yer açmaya çalışmaktan kaynaklanmaktadır.

Köprülü'nün belki eserlerindeki yaklaşım ve yorumlarından, ileri sürdüğü görüşlerinden ziyade, karakter olarak eleştirilecek da noktaları vardır. Onun kendini beğenmiş biri olduğu, başkalarını -belki haklı belki haksız- küçümsediği, hatta bazen aşağıladığı söylenmiştir. Emsali arasındaki imtiyazlı konumu ona böyle bir karakter kazandırmış olmalıdır. Etrafındaki gençleri dürüst olmayan bir şekilde kandırarak kendine çalıştırmaması, herhalde tasvip edilecek bir davranış olarak değerlendirilemez.¹⁴

Bilimsel açıdan duruşuna bakıldığında da, kolay savunulamayacak bazı davranışlarının olduğu görülür. Atatürk'ün tarih tezi ve harf inkılabı karşısındaki değişken tavır alış çok dikkat çekicidir. Gördüğü baskı üzerine, harf inkılabından önce yazdığı Latin harfleri aleyhindeki yazılarında ileri sürdüğü fikirlerden dönmesi; Atatürk'ün ideolojik tarih tezine Zeki Velidi Togan gibi Türkiye'yi terk etme pahasına karşı çıkacak cesareti gösteremeyip hiçbir bilimsel dayanağı olmayan bu tezi kabullenmesi hiç de övünülecek bir bilim adamı duruşu olmamış, onun gibi birine yakışmamıştır.

Her halü kârda Köprülü ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, onun büyük bir tarihçi olduğu gerçeği ve Türk tarihçiliği içindeki yeri bizce açıktır. O kanaatimizce modern Türk tarihçilik tarihinde tıpkı öğrencileri Abdülbaki Gölpınarlı, Osman Turan ve Halil İnalçık gibi müstesna mevkiini koruyacak ve açtığı ufuklar daha yıllarca sonraki nesillere yol göstermeye devam edecektir. Bunu söylemek, öyle bazı genç araştırmacıların sandığı gibi onu eleştirilemez kılmak değil, bir hakkı teslim etmek demektir. Bugün onun mesaisinin onda değil, belki yüzde birini bile ortaya koyamamış, kırıntı kabilinden konularla uğraşarak emek ve zaman tüketen kendini beğenmiş bazı genç araştırmacıların kibirli eleştirilerinin Köprülü'yü modern Türk tarihçiliğinin temelinden çıkartmaya yetmeyeceğini vurgulamak isteriz. Artık bugün ne Batıda, ne de Türkiye'de onun çapında bir "âlim" değil, bir araştırmacının dahi bulunmadığını, bundan sonra da kolay kolay yetişmeyeceğini tahmin

14 1976 yılında merhum Abdülbaki Gölpınarlı ile vaki olan bir görüşmemiz sırasında ondan bu konuda bizzat ilginç bir takım müşahedeler dinlemişizdir.

etmek herhalde -şu gidişata bakarak- bir kehanet olmasa gerektir. Geleceğin bizlere neler getireceği şimdiden bilinmez ama en azından genel gidişata bakıldığında, âlim tipi-türünün yaşayan son örneği olan Halil İncelik ve Kemal Karpat müstesna- artık Batı dünyasında da Türkiye’de de bitmiş görünmektedir.

Bugün onların ve Türk tarihinin başka alanlardaki diğer değerli âlimlerinin kütüphaneleri ve yıllarca göz nuru dökerek kaleme aldıkları çalışmalarının bilgisayar öncesi kâğıt müsveddelerinden oluşan evrakları nerelerdedir, ne acıklı durumlara düşmüştür? Oysa tıpkı Batı üniversitelerinde olduğu gibi, onların evrakları, adlarına kurulan enstitü veya araştırma merkezlerinde muhafaza altına alınmalı ve sonraki kuşaklara örnek oluşturmalı, en azından sarf ettikleri mesainin değerini ve önemini kavratmalıydı. Üniversitelerdeki akademik geleneğin inşası ve devamının bir yolu da budur. Oysa günümüzde artık giderek *âdetâ* birer ticarî işletme durumuna geçen Türk Üniversiteleri, bu kadirşinaslığı göstermekten çok uzak oldukları gibi, bırakınız başkalarını, günümüzde Türkiye’de *çoğu üniversite hocası dahi* akademik geleneğin ne olduğunu, bilimsel gelişmedeki rolünü anlamaktan fersah fersah uzaktır.

Köprülü bugün Türk ve Dünya Türk Tarihçiliğinde Ne İfade Ediyor?

Yukarıda belirtilen ve çoğu haklı ve yerinde eleştirilere rağmen “Köprülü bugün hala bir değer midir?” diye sorulursa, bunun cevabı hiç tereddütsüz “evet” olacaktır. Onu sadece bugün yapıldığı gibi din ve tasavvuf tarihi alanındaki çalışmaları üzerinden değil, kalem oynattığı bütün konulara dair yazdıkları üzerinden değerlendirmek daha doğru olacaktır. Böyle yapıldığı takdirde görülecektir ki Köprülü’nün pek çok çalışması hala dünya ve Türkiye Türk tarihçiliği alanında referans olma durumunu korumakta, Türk tarihiyle uğraşan yerli yabancı pek çok araştırmacı onu dikkate almakta ve kitap ve makalelerini kullanmaktadır. Zaten eserlerinin değişik dillere tercüme edilmesi de bunu gösteriyor. Şüphesiz ki o modern Türk tarihçiliğinin kucusudur ve o yerini hep muhafaza edecektir. Bundan sonraki araştırmalar bir yandan Köprülü’nün görüş, tez, hipotez ve fikirlerini, yorumlarını yeri geldiğinde eleştirirken, bir yandan da onun attığı sağlam temeller üzerinden yoluna devam ederek hem açtığı ufukları genişletecek, hem de yeni ufuklar açacaktır. Bilimsel gelişme dediğimiz şey, hangi alan olursa olsun, daima bu istikamette cereyan eder ve etmektedir.

Kaynaklar

- Babinger, Franz (1922). "Der Islam in Kleinasien Neue Wege der Islamforschung". *Zeitschrift der Deutschen Morgenlaendischen Gesellschaft*. Leipzig. (76). pp. 126-152.
- Babinger, Franz (1338). "Anadolu'da İslâmiyet: İslâm Tedkîkatının Yeni Yolları" Çev. Ragıp Hulusi. *Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmûası*. (3). s. 188-221.
- Berktaş, Halil (1983). *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*. Kaynak Yay. İstanbul.
- Cerrahoğlu, Ahmet Nevzat (Kerim Sadi) (1964). *Tarih Anlayışı Olmayan Tarihçi Fuat Köprülü*. Gün Matbaası. İstanbul.
- Dressler, Markus (2016), Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı, çev. Defne Orhun. Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul.
- İnalçık, Halil (1968). "Türk İlmî ve M. Fuad Köprülü". *Türk Kültürü*. yıl: VI. (65). Ankara s. 289-294.
- ___ (2002). "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları I: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları". *XIII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler I*. TTK Yay. Ankara. s. 101-122.
- Köprülü, Fuad (1966), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diy. İşl. Başk. Yay., Ankara, 3. bs.
- Köprülü, Fuad (2005), *First Mystics in Turkish Literature*, trans. Gary Leiser-Robert Dankoff, Routledge, New York.
- ___ (2005) *Sufiyân-ı Nohostîn der Edebiyat-ı Türk*, fars. trc. Tevfik Sübhanî, Tahran.
- Köprülü, Orhan (1981). "Fuat Köprülü'nün Hayatı ve Eserleri". *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ötüken Yay. 3. bs. İstanbul.
- (1987). *Fuat Köprülü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara.
- Köprülüzade M. Fuad (1341). "Bektaşiliğın Menşe'leri". *Türk Yurdu*. (8). s. 131-140.
- ___ (1338-1341). "Anadolu'da İslamiyet", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, (3-5).
- Ocak, Ahmet Yaşar (1995). "Bir Eleştiriye Cevap Yahut Türkiye'de Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarının Bazı Zaafına Dair". *Türkiye Günlüğü*. (37). s. 5-14.
- ___ (1997). "Fuat Köprülü, Sosyal Tarih Perspektifi ve Günümüz Türkiye'sinde Din ve Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Tarihin Sapıtılması Problemi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (3). s. 221-230.
- ___ (2002). "Türkiye'de 1980 Sonrası Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Toplumsal Tarih*. (108). s. 10-19.
- ___ (2006). "Anadolu'da İslâmiyet, Fuat Köprülü ve Sonrası". *Muhafazakâr Düşünce (Tarih II)*. Yıl 2 / Sayı 8 / Bahar. s. 9-18.
- Palabıyık, Hanefi (2005). *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tariçiliği*. Akçağ Yay. Ankara.